

На регулятивну роль договору, причому приватно-правового договору, вказує й поняття, яке включено до сучасної Великої Російської енциклопедії, в дев'ятому томі якої говориться наступне: «Договори в сфері приватного права покликані регулювати конкретні правовідносини між його сторонами» [10]. Оскільки енциклопедичні видання фіксують усталені думки і знання, то поява такої характеристики договору є закономірністю.

Вклад основного матеріалу. Правовий договір взагалі й цивільно-правовий договір зокрема, за своєю юридичною природою є правовими актами, що підтверджує традиційна класифікація юридичних фактів, в якій цивільно-правовий договір розглядається як різновид юридичних фактів, який відносять до юридичних (правових) актів.

Сам закон виходить з регулятивного характеру договору. Примітно, що в статті 6 ЦК України договір ставиться в один ряд з законодавством: «...сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд». Звичайно, закон і договір, будучи за своєю юридичною природою правовими актами, не тотожні один одному. Тому і регулятивні властивості закону (іншого нормативного правового акту) й договору різні.

Договір – найбільш доступний засіб правового регулювання. Ним може скористатися будь-який дієздатний громадянин, будь-яка юридична особа. За цим параметром договір значно перевершує такі засоби правового регулювання, як закон, адміністративний і судовий правові акти, які можуть використовуватися відносно обмеженим колом суб'єктів. Таким чином, договір є засобом саморегулювання.

Саме по своїй власній волі, вираженій в договорі, сторони вступають у договірні відносини. І лише остільки, оскільки сторони уклали договір, до регулювання їх відносин підключається закон.

Договір як правовий регулятор завжди взаємодіє з законом, а в окремих випадках також з адміністративним і судовим правовими актами.

Загальні норми договірного права визначають правовий режим договору, в тому числі порядок його укладання, зміни, розірвання. Зміст договірних правовідносин визначається умовами договору й нормами договірного права. При цьому норми договірного права (як імперативні, так і диспозитивні) визначають зміст договірних правовідносин безпосередньо, не трансформуючись у договірні умови. Це твердження не поширюється на випадки, коли норми договірного права визначають не власне зміст договірних правовідносин, а зумовлюють зміст договору як правового акту, у тому числі шляхом накладання обов'язків на сторони включати ті чи інші умови у договір, а також встановлення параметрів змісту договірних умов.

Закон визначає межі договірного регулювання. Однак в окремих випадках договір може мати пріоритет по відношенню до законодавчого регулювання, але в межах закону: «...сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд» (п. 3 ст. 6 ЦК України).

В силу своїх якостей договір використовується як ефективний засіб вирішення конфліктів, бо договір є продуктом самих конфлікуючих сторін, а не нав'язується ззовні. Не випадково Р. Іерінг вважав мирову угоду, яка є за своєю природою договором, не тільки допустимим, але самим правильним способом вирішення спору.

Проте сторони договору, які мають свободу у використанні договору, як засобу правового регулювання, в той же час обмежені рамками такої свободи (які визначає закон).

Так, для поіменованих договорів законодавче регулювання набагато інтенсивніше, ніж для непоіменованих, правовий режим яких визначається, в основному, тільки загальними нормами договірного права. У свою чергу, поіменовані договори можуть значно відрізнятися один від одного за співвідношенням питомої ваги законодавчого та договірного правового регулювання. Наприклад, для договору залізничного перевезення вантажу законодавче регулювання значно перевищує договірне, тому Статут залізниць України, і в цілому транспортне законодавство налічує тисячі норм про перевезення вантажів залізничним транспортом (технічних умов навантаження та кріплення вантажів, тарифи тощо), в порівнянні, з також поіменованим, договором доручення, в якому договірне регулювання буде превалювати над законодавчим.

Розглянутий аспект підтверджує думка С.О. Хохлова: «Визначаючи співвідношення між вільним розсудом сторін і нормами закону, частина перша ЦК не розкриває, однак, наскільки об'ємним може бути законодавче регулювання договірних відносин. Між тим, очевидно, що чим більш детальним буде таке регулювання, тим сильніше сторони будуть зв'язані зовнішніми по відношенню до них правилами, особливо коли вони дані у вигляді обов'язкових для сторін приписів. І навпаки, відсутність законодавчої регламентації веде до абсолютизації свободи договору або до сильного впливу на договірні відносини звичаїв ділового обороту, ділових звичаїв тих країн, де вони склалися і де їм надається відповідне юридичне значення» [11, с. 231].

Обмеження свободи договору можна розділити на дві групи, об'єктивні, тобто такі, що містяться в Цивільному кодексі, інших законах і нормативних правових актах, і суб'єктивні, тобто прийнятні

на себе стороною договору добровільно, в рамках здійснення на власний розсуд своїх громадянських прав. Саме про суб'єктивні обмеження йдеться у ст. 627 ЦК України, коли законодавець говорить про можливості вибору: 1) вступати або не вступати в договірні відносини; 2) у визначенні контрагента; 3) у визначенні умов договору.

Регулюючі можливості договору пов'язані зі строками його дії. Час існування договірних прав і обов'язків звичайно є менш тривалим, ніж час дії законів та інших нормативних правових актів, і може бути обмежений самим строком дії договору. Проте термін дії середньострокових договорів становить від одного до трьох років. Термін дії довгострокових договорів може досягати 5, 25 і навіть 50 років, перевершуючи терміни існування більшості законів. У даному аспекті прийнято розрізняти довгострокові й довготривалі договори. Довгострокові договори передбачають у межах тривалого часу багаторазове повторення певних дій, наприклад, з передачі продавцем партій товару та сплати за них грошей покупцем. На відміну від них довготривалі договори передбачають єдиний за змістом і результатом обов'язок, виконання якого розтягнуто в часі: будівництво об'єкта, виготовлення та поставка складного індивідуального устаткування й т.п.

Регулюючий вплив договору поширюється в основному на власне договірні відносини.

Разом з тим, договір може бути використаний і для врегулювання відносин, пов'язаних з укладенням договору в майбутньому.

Стаття 635 ЦК України встановлює, що за попереднім договором сторони зобов'язуються укласти договір в майбутньому на умовах, встановлених попереднім договором. Тому він повинен обов'язково містити умови, що дозволяють встановити предмет, а також інші істотні умови основного договору. Термін, в який сторони зобов'язуються укласти основний договір, до істотних умов не відноситься. Якщо такий термін у попередньому договорі не визначений, основний договір підлягає укладанню протягом року з моменту укладення попереднього договору. Законом також передбачено наслідки відмови сторони від укладення основного договору які будуть полягати в компенсації негативного інтересу (інтересу до укладання основного договору).

Договір, як правило, регулює лише відносини між сторонами, що уклали договір. В окремих випадках умови договору поширюють свою дію на відносини сторін (сторони) з третіми особами.

Згідно з п. 1, 2 ст. 626 ЦК України, договором на користь третьої особи визнається договір, в якому сторони встановили, що боржник зобов'язання зобов'язаний здійснити виконання не кредиторіві, а вказаній або не вказаній в договорі третій особі,

яка має право вимагати від боржника виконання зобов'язання на свою користь.

Яскравим прикладом такої дії договору на відносини сторін договору з третіми особами є договір перевезення вантажу, який сконструйований по моделі договору на користь третьої особи, де вантажоодержувачеві відведена роль вказаної третьої особи, на користь якої вантажовідправник і перевізник укладають відповідний договір перевезення.

Форми прояву регулюючого впливу договору на предмет договірного регулювання різноманітні.

На думку М.Ф. Казанцева, основними формами прояву регулюючої дії договору (як і норм права) на предмет регулювання є:

- 1) встановлення (виникнення) договірних правовідносин;
- 2) зміна змісту договірних правовідносин;
- 3) припинення договірних правовідносин;
- 4) зміна суб'єктного складу договору, в тому числі пов'язане з переходом прав від однієї особи до іншої;
- 5) визнання права (правовідносин);
- 6) підтвердження права (правовідносин);
- 7) усунення спірності (невизначеності) у договірних правовідносинах;
- 8) вчинення певних дій або утримання від певних дій [12, с. 185].

У зв'язку з розглядом питання про форми регулюючого впливу договору на предмет договірного регулювання необхідно звернути увагу на визначення договору, що міститься в статті 626 ЦК України, згідно з якою договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Частина наведеного визначення, полягає в словах: «спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків» використовується для підтвердження ролі договору як юридичного факту, що є логічним, оскільки під юридичним фактом традиційно розуміються такі життєві обставини, з якими норми права пов'язують встановлення (виникнення), зміну та (або) припинення правовідносин (прав і обов'язків). Однак, з не меншою підставою, зазначена частина легального визначення договору служить підтвердженням ролі договору як правового регулятора, оскільки встановлення, зміна та припинення прав та обов'язків (правовідносин) є проявами регулюючого впливу закону (норм права), договору, інших правових актів на відносини, що регулюються.

Не можна не сказати про чинники, що створюють регулятивні можливості, правовий потенціал впливу цивільно-правового договору. Це досить старе питання про те, звідки береться юридична сила договору, чому він є обов'язковим для сторін. Одним з таких чинників є узгоджене волевиявлен-

ня сторін. За твердженням І.О. Покровського, в договорах тільки свідомо та вільна воля повинна бути «...поставлена в качестве активного правотворящего агента» [13, с. 226]. Очевидно, що самі суб'єкти бажають, щоб ті угоди, які ними укладаються були юридично значущими, тому й надають їм відповідну спрямованість. В результаті цього договори, які є юридично значущими, якісно відрізняються від буденних домовленостей осіб.

Іншим значущим чинником є те, що держава надає належно укладеному договору юридичну санкцію, визнаючи умови договору в якості суб'єктивних прав і обов'язків сторін [14, с. 52]. Таке загальне

санкціонування договірних зобов'язань передбачено ст. 11 ЦК України, згідно з якою цивільні права та обов'язки виникають, зокрема, з договору. Держава забезпечує судовий захист встановлюваних договором суб'єктивних прав і навіть можливість примусу до виконання обов'язків (ст. 16 ЦК).

Висновок. Коли сторони мають намір створити договірне зобов'язання, держава визнає за ним юридичну силу, а також забезпечує його необхідним захистом. Отже, регулюючий вплив договору необхідно пов'язувати, також, з можливістю та ефективністю захисту договірних прав силою держави, його судових і виконавчих органів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. – Изд. 3-е, стереотип. / И.А. Покровский. – М. : Статут, 2001.
2. Александров Н.Г. К вопросу о роли договора в правовом регулировании общественных отношений / Н.Г. Александров // Ученые записки / Всесоюз. ин-т юрид. наук. Вып. 6. – М. : Юридиздат, 1946.
3. Халфина Р.О. Значение и сущность договора в советском социалистическом гражданском праве / Р.О. Халфина. – М. : Изд-во АН СССР, 1954.
4. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С.С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1966.
5. Федоров И.В. Теоретические проблемы договорного регулирования хозяйственных связей в СССР : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 / И.В. Федоров. – Томск, 1991. – 48 с.
6. Пугинский Б.И., Сафиуллин, Д.Н. Правовая экономика: проблемы становления / Б.И. Пугинский, Д.Н. Сафиуллин. – М. : Юрид. лит., 1991.
7. Илларионова Т.И. Поднормативное регулирование имущественных отношений в гражданском праве / Т.И. Илларионова // Проблемы обязательственного права : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск, 1989. – С. 4-15.
8. Егоров Ю.П. Правовой режим сделок как средств индивидуального гражданско-правового регулирования : автореф. ... дис. д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Ю.П. Егоров. – Екатеринбург, 2004. – 50 с.
9. Шевченко Л.И. О понятии, сущности и значении договорного регулирования имущественных отношений в условиях рыночной экономики / Л.И. Шевченко // Гос-во и право. – 2005. – № 10. – С. 42-48.
10. Большая российская энциклопедия. – М. : Изд-во БРЭ, 2012. – 767 с.
11. Хохлов С.А. Концептуальная основа части второй Гражданского кодекса / С.А. Хохлов // Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть вторая: Текст комментариев, алфавитно-предметный указатель / под ред. О.М. Козырь, А.Л. Маковского, С.А. Хохлова ; Исследовательский центр частного права. – М. : Международный центр финансово-экономического развития, 1996.
12. Казанцев М.Ф. Концепция гражданско-правового договорного регулирования : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / М.Ф. Казанцев. – Екатеринбург, 2008. – 333 с.
13. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. Изд.3-е стереотип. / И.А. Покровский. – М. : «Статут», 2001. – 353 с.
14. Пугинский Б.И. Теория и практика договорного регулирования / Б.И. Пугинский. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2008. – 224 с.

Колянковська Тетяна Олександрівна

ДОГОВІР, ЯК ЗАСІБ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті розглянуто регулятивні властивості цивільно-правового договору, проаналізовано чинники впливу договору на суспільні відносини.

Ключові слова: домовленість, цивільно-правовий договір, правовий акт, правовідносини.

Колянковская Татьяна Александровна

ДОГОВОР, КАК СРЕДСТВО ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье рассмотрены регулятивные свойства гражданско-правового договора, проанализированы факторы, влияющие на возможность воздействия договора на общественные отношения, а также определяющие его правовой потенциал.

Ключевые слова: соглашение, гражданско-правовой договор, правовой акт, правоотношения.

Koliankovska Tetiana Oleksandrivna

CONTRACT, AS MEANS OF THE LEGAL ADJUSTING OF PUBLIC RELATIONS

In the article properties of civil legal agreement are considered that give an opportunity to regulate public relations to him. Factors that determine legal potential of agreement are also analysed.

Keywords: agreement, civil law contract, a legal act, legal regulations.